

УДК 821.111(73)

МІСЬКИЙ ДИСКУРС У РОМАНІ ТОМАСА ВУЛФА “ПАВУТИННЯ І СКЕЛЯ”

Яковенко І.В.

У статті розглядається міфема міста, яка в романі Томаса Вулфа “Павутиння і скеля” ампліфікується в урбаністичному пейзажі, описах Нью-Йорка та в містичних видіннях сяючого міста. У контексті міської тематики аналізуються метафори глину, занурення, руху, єднання.

Ключові слова: міський дискурс, міфема “райського” міста, уніанімізм, комплекс Протея, антеїзм, “комплекс завойовника”, метафори глину, занурення, руху, єднання.

В статье “Городской дискурс в романе Томаса Вулфа “Паутина и скала” рассматриваются мифема города и её амплификации в урбанистическом пейзаже, в описаниях Нью-Йорка и в мистических видениях сияющего города. В контексте городской тематики анализируются метафоры единения, движения, погружения в романе американского писателя.

Ключевые слова: городской дискурс, архетип “небесного града”, унанимизм, комплекс Протея, антеизм, “комплекс завоевателя”, метафоры течения, погружения, движения, единения.

The article “City Discourse in ‘The Web and the Rock’ by Thomas Wolfe” addresses the representation of the “city” mytheme and its amplifications in urban landscapes and protagonist’s visions of the Golden City. The author of the research analyses metaphors of drifting, plunging, movement and union in the novel of the American writer.

Key words: city discourse, archetype of Eden, unanimism, the mytheme of Proteus, antheism, the archetype of warrior, metaphors of drifting, plunging, movement and union.

У контексті міської тематики в американській літературі ХХ ст. привертає увагу творчість Томаса Вулфа та його роман “Павутиння і скеля”, що містить розлогі ліричні відступи, присвячені Нью-Йорку.

Звернення представників красного письменства до образів міста сягає прадавніх часів. Так, за античної доби місто переважно виступало у протиставленні селу. В опозиції “місто – село” перше маркується як простір фізичний, правовий, етичний, потрапляючи в який люди стають громадянами міста. Таке потрактування міста відоме як цицеронівська концепція, згідно з якою місто визначається як група людей, яких об’єднує належність до того самого права. У системі середньовічних цінностей місто поставало реально-символічним місцем культури, протиставлялося лісу, який вважався географічним та уявним втіленням дикості, і підкріплювалось антагонізмом “людина – тварина”. Громадяни міста вважалися цивілізованими людьми на протигагу дикунам, людині лісу [2, с. 226–227]. Як зазначає французький медієвіст Жак Ле Гофф, в ідеологічному плані традиційне античне протиставлення “місто – село” з семантичним розгортанням “цивілізованість – неотесаність” було малосуттєвим у світі середньовічного Заходу, де фундаментальний дуалізм “культура

– природа” краще втілювався через протиставлення між тим, що збудоване, культивоване і заселене (місто, замок, село взагалі), і тим, що є диким (море, ліс, західні еквіваленти східної пустелі), між світом людей, зібраних у групи, та світом самотності [2, с. 216]. Хоча у середньовіччі і послуговувалися згаданою цицеронівською концепцією, але більш поширеним було уявлення Св.Августина, який наполягав на моральному, почуттєвому аспекті, що з’єднує членів міста – це згромадження людей, серця яких б’ються разом [2, с. 229–230]. Таким чином, місто у середньовічних творах поставало як 1) світ ринку, купців та краму (економічний центр); 2) осередок культури; 3) омріяний, бажаний світ (особливо для середньовічних вояків). Часто остання тема дублюється темою завоювання жінки, яка і стає втілення бажаного міста.

У християнській літературі акцент зміщується на двозначність міста, його “райську” і “пекельну” сутність. У Старому Завіті пропонується низка проклятих міст – місто, яке заснував Каїн, Вавилон, Содом і Гоморра. Певна валоризація відбувається довкола розвитку і піднесення Єрусалима, образ якого звеличується образом Сіона, міського священного пагорбу. Можна навести в цьому аспекті

також багаті традиції патристики (“град земний” та “град небесний” Августина), візійної літератури (наприклад, у видінні Джона Баньяна місто подається переважно як позначення суєтності, продажності, ярмарку марнославства [1, с. 122–123]).

Аспект “райського” міста в романі Томаса Вулфа представлений мареннями головного героя про сяюче місто (the Golden City). “Ідеалізоване” місто Джорджа Уеббера – поселення простих людей, простір весняних садів, троянд, лілій, настурцій, світ справжніх друзів. У дитячій картині світу це чарівне місто було багатим, радісним, сповненим щедрості і розкоші, воно було населене шляхетними чоловіками і красунями-жінками [4, с. 91–92]. “Сяюче місто” Томаса Вулфа перегукується з “містом друзів” Уолта Уйтмена. Певним чином, у “Павутинні і скелі” відтворюється августинівська ідея про людську спільноту, серця яких б’ються разом, але також це може бути і відгомном унанімізму – руху, що виник на початку ХХ ст. у французькій літературі й знаменував віру в братню спільноту людей. Французькі поети – прибічники унанімізму проголошували можливість досягнення гармонії між групами суспільства завдяки довірі, розуму і самовдосконаленню [3, с. 90]. У видіннях “сяючого міста” Джорджа Уеббера втілені його мрії про майбутній успіх і щастя, і певною мірою вони є унаочненням славетного американського міфу про місто на пагорбі. Домінуючим у візіях Джорджа стає яскраве світло, що огортає прекрасне “райське” місто, яке було дивним і чудовим, воно вимальовувалось у чарівному золотистому, зеленому і коричневому освітленні [4, с. 93]. В епізоді візиту героя роману до Річмонда в його уявленні знову зростається міфема “райського” міста: в Джорджа з’являється відчуття урочистості і неймовірного успіху, досягнення [4, с. 176]. Річмонд пробуджує в юнакові причетність до історичних подій, що відбувалися під час громадянської війни, дотичність до розкоші, радості й усіляких незнаних чудес, відчуття майбутнього успіху і досягнення.

Чільне місце в “Павутинні і скелі” посідає образ Нью-Йорка. У творі Томаса Вулфа подаються дві перспективи мегаполісу: фаустіанські видіння Нью-Йорка Джорджа Уеббера та Нью-Йорк як цивілізація, “світ успіху” і високої культури в уявленні Естер Джек. З одного боку, письменник подає образ великого міста, що постає через призму досвіду сільського хлопчини, яким був Джордж Уеббер: *“Його ноги стомились від безкінечних тротуарів, очі стомились від нескінченних змін і руху, мозок страждав від жаху величезного натовпу і будівель”* [4, с. 356. – Переклад наш – І.Я.]. Джордж не сприймає пронумерованих вулиць, величезного натовпу, адже він виріс у глушині, *“де перед очима завжди лише кілька знайомих предметів – дерево, скеля, дзвін”* [4, с. 356]. Місто для Естер було тим, чим були ліси і галявини для Джорджа: *“Вона любила натовп, як дитина любить річку і високу траву”* [4, с. 355]. Отже, для того, хто “належить” цьому місцю, урбаністичний пейзаж і спосіб життя є комфортними – натовп може сприйматися як ріка чи висока трава: *“Місто для Естер було її садом, чарівним островом, на якому вона завжди могла знайти якусь нову картину, що закарбовувалась у пам’яті”* [4, с. 355].

Щоб уяскравити сприйняття міста головними героями, Томас Вулф вдається до античних алюзій. Так Джордж порівнює Нью-Йорк із міфічним Протеем, що уособлює для нього здатність перевтілення, оманливість міста. Свою кохану Естер Джордж сприймає як Антея, адже *“вона черпає силу, здоров’я, енергію праці, прагнення, діловитість, що відчувались у кожному русі її енергійного тіла, у кожному жесті, – із постійного живильного доторку до рідної землі – тієї безсмертної скелі, що кишить людьми”* [4, с. 364]. Для Естер Джек місто було живим, дихаючим і люблячим всесвітом життя. Нью-Йорк насичує місіс Джек енергією щастя – *“де б вона не з’являлась, вона приносила з собою відчуття здоров’я, життя, роботи, людського розуміння”* [4, с. 364].

На початку роману, коли йдеться про юнацький “донью-йоркський” період життя героя, в романі “Павутиння і скеля” ключовим стає образ маленького міста (town), яке подається у протиставленні горам (Джордж родом із гірського краю). І в цьому аспекті воно асоціюється з безпекою, захищеністю, затишком – це запорака даху над головою, їжі, тепла, кохання: *“Вид прекрасних будинків пробуджував у Джорджа гріке, подвійне почуття вигнання і повернення, самотності і затишку”* [4, с. 163]. У горах причаїлася небезпека. Таким чином, спрацьовує середньовічна модель протиставлення міста як культивованого, заселеного простору дикій природі.

У романі американського письменника розподіл на “пекельне” і “райське” місто зазвичай відбувається в межах одного міста. Батьківщина Джорджа Уеббера – Лібія-Хілл – поділяється на 2 частини: “добро” і “злу”: “свій” – східний район, “чужинський” – західний район голодранців і трущоб. Суперечлива природа міста, його “зла і добра” сторони виражені Томасом Вулфом і в зображенні Нью-Йорка в той період життя Джорджа, коли він ще не зустрів свого кохання. Описи, присвячені Нью-Йорку, часто побудовані на антитезах та оксюмороні. Так, життя в цьому великому місті є “чудовим” і “жахливим”, це *“притулок, де відчуваєш себе безпритульним”*, він – *“дивний і прекрасний”* та *“чудернацький і жорстокий”*, п’ять років в ньому пролітають неначе п’ять хвилин. Протягом роману докорінно змінюється ставлення героя до великого міста – від ненависті до захоплення. Час від часу Джордж марить про Нью-Йорк як про містичне Ельдорадо, в якому людей не полишало відчуття, що земля тут повна золота, і той, хто шукає і працює, зможе його здобути [4, с. 221]. Це відчуття загострюється в Джорджа в певні періоди – в перші весняні дні і на початку осені, коли красиві жінки повертаються з Європи чи з курортів. Як і для середньовічних завойовників, велике місто для героя Томаса Вулфа означає красивих жінок: *“Навесні красиві жінки і дівчата неначе раптово пробиваються крізь тротуар як квіти”* [4, с. 221]. Якщо проаналізувати словник письменника у фрагментах, присвячених Нью-Йорку, можна виокремити низку слів із позитивними та негативними конотаціями, антонімічні епітети: *“приємний і ніжний”* – *“жорстокий і суворий”*; *“Нью-Йорк дихав добротою”* – *“Нью-Йорк – катакомба з каменю”*; *“наповнений сердечністю, пристрасною і коханням”* – *“арена безкінечної війни людей і механізмів”*; *“розкішний, наповнений урочистістю”* – *“сповнений ненависті, несе*

жахливу самотність і безсилий відчай людського атому” [4, с. 298]. Низку “негативних” епітетів знаходимо і в описах непривабливих окраїн Брукліна [4, с. 514], в той же час острів Манхеттен сприймається героєм як щось містичне, загадкове і вічне: *“Старі багатоповерхові будинки були таємничими, як час”* [4, с. 211]. Долати страх і незатишність великого міста допомагає Джорджу кохана жінка. Естер Джек є породженням Нью-Йорка, вона любить місто, але *“в неї не було стурбованого, загнаного вигляду, блідості, металевого скрипу в голосі, що були характерні для багатьох нью-йоркців. Дитя сталі, каменю і цегли, вона була свіжою, рум’яною і налітою соками, неначе дитя землі”* [4, с. 352]. Знайшовши кохання, герой роману втілює і давню мрію знайти “сяюче місто”. Цим омріяним містом стає для нього Нью-Йорк навесні, коли він закохується в Естер Джек. У цей період змінюється і ставлення Джорджа до міста – хоч він і прагне покинути Нью-Йорк, але лише на якийсь час, заради насолоди повернутися туди знову: *“Він безперервно відчував непереборне бажання повернутися, побачити, що місто таке ж неймовірне, сяюче у всій його казковій реальності, вічній єдності мінливості і постійності... Він з’їдав і випивав це місто до краплини”* [4, с. 415–416]. Джордж починає сприймати місто і краще розуміти його крізь призму пір року, сезонів. Спочатку він “відчув” смак Нью-Йорка навесні, потім узимку. Зимова морозна ніч возвеличує мегаполіс для Джорджа: *“Все місто, хоч якими бридкими б не були його окремі райони, стає величним, північним, все навколо ніби парить у сяючій величі до зірок... Нью-Йорк раптом сяє неначе прекрасний діамант, уналежній йому оправі моря, землі і зірок”* [4, с. 221]. Це місто дає відчуття п’яної свободи, Джордж захоплений його величчю: *“Немає міста, подібного до нього, немає міста хоч з однією краплиною його слави, гордості. Воно бере за душу, і людина п’яніє від захоплення, стає юною і відчуває себе безсмертною”* [4, с. 221]. Герою роману починає розкриватись інший бік урбаністичного пейзажу, шаленого натовпу і невпинного руху, а саме: цивілізація, висока культура: *“То був світ розкоші, затишку і легких грошей, світ успіху, слави, світ театрів, книг, художників, письменників, світ вишуканої їжі і вина, гарних ресторанів, прекрасних будівель і гарних жінок”* [4, с. 356]. Через ставлення до Нью-Йорка Томас Вулф передає настрої Джорджа Уеббера, його еволюцію (кохання до Естер докорінно змінює і його ставлення до мегаполісу). В епізодах найвищого піднесення героя у Джорджа з’являється відчуття, що він – Володар Світу, Владика Життя, завойовник міста [4, с. 326], – таким чином в названих епізодах актуалізується прадавній “комплекс завойовника”, який понад усе прагне здобути місто, домогтися кохання жінки.

Нью-Йорк у романі постає не лише як праобраз мегаполісу, а й персоніфікується, подається як “живе тіло”. По-перше, в “Павутинні і скелі” подається топографія Нью-Йорка – опис його районів, сітка вулиць, а власні назви створюють неповторний колорит міста. Улюблений район Джорджа – Іст-Сайд – нагадує йому рідне невеличке містечко, він відчуває спорідненість із людьми в цьому районі. Рівер-Сайд Драйв Джордж сприймає як світ відірваних від ґрунту людей, людей “без коріння”, які

приїхали невідомо звідки або приховують звідки і зникають невідомо куди. Вулф порівнює таких городян із зернятками рису, сухим листям, яке гонить вітер пустим шляхом, пригоршню камінців, що кинуті об стіну [4, с. 304–305].

Демонічна іпостась міста нівелюється відчуттям дому і затишку у протагоніста, яке навіюється знайомими звуками, приємними запахами, або коли Джордж відчуває духовну спорідненість із жителями міста, чи зустрічає на вулицях красивих жінок, бачить гарну архітектурну пам’ятку, міст тощо.

Серед елементів, які визначають міські стереотипи, зазвичай називають мури, міські ворота, вежі, пам’ятники, які матеріалізують функціонування панівної влади: Храм і Палац, церкву і замок; матеріали, що символізують міцність, багатство і красу: камінь, мармур, срібло та золото [2, с. 219–220]. В американського письменника домінуючими елементами створення міського пейзажу є насамперед залізниця, міст, багатоповерхові будівлі, а обриси Нью-Йорка подаються в романі переважно як вертикальні. Бруклінський міст – один із позитивних образів міста для героя. Джордж сприймає його як “живий”, “олюднений”, одухотворений об’єкт: *“Він відчував під ногами живе, динамічне здригання його величезного, схожого на крило прольоту”* [4, с. 514]. На мосту в героя зникає страх смерті і тривоги, який зазвичай раптом і безпричинно з’являється в місті. Серед інших “позитивних” ознак міста для протагоніста є звуки міста і гра світла: галас дітей на вулицях, сміх, гудок великого судна, паровозний гудок, миготіння зелених вогників на мачті лайнера вночі. В романі “Павутиння і скеля” центральною стає метафора **єднання**, що згармонізовує негативну міську атрибутику: *“Місто, здавалося, було викарбуване з єдиної скелі, створене за єдиним задумом, що вічно рухалося до певної єдиної гармонії, основної всеохоплюючої енергії. А тому створювалося враження, що не лише тротуари, будівлі, тунелі, вулиці, машини і мости, всі жохливі споруди, зведені на його кам’яних грудях, а й величезні людські потоки на тротуарах створені його єдиною енергією, наповнені нею і рухаються в єдиному ритмі”* [4, с. 415]. Разом із тим Нью-Йорк зроджує відчуття **плинності, тимчасовості**: *“Тут ніщо довго не триває й не зберігається”* [4, с. 342]. Будинки, де дівчинкою жила Естер Джек, не зберігся, обличчя міста швидко змінюється. У цьому аспекті Нью-Йорк через швидкі зміни і в Естер викликає почуття страху: незрозуміло, чи ти живеш на світі вічність, чи всього лише п’ять хвилин – і в цьому є щось дивне і моторошне. Негативні емоції, переляк передаються у Вулфа через образи мегаполісу. В ситуації, коли Естер злякалася, вона характеризує свої відчуття **метафорою плину**, вкладаючи в неї сенс хворобливого і непевного відчуття перебування на висоті хмарочоса: *“Попливла – так почувалася, коли дивилася униз з високої будівлі”* [4, с. 342].

З образом Нью-Йорка у героя асоціюється **метафора руху**, що символічно позначає всю Америку – *“де все змінюється, і постійними є лише зміни”* [4, с. 343]. У романі це не є цілеспрямованим рухом, а “рухом заради руху” – і бажання рухатись аби куди, не знаходитися на місці, може бути реалізоване навіть за допомогою крісла-гойдалки:

“Упогожу днину всі розгойдувались у ньому на веранді, уявляючи, що кудись рухаються” [4, с. 220]. Ще один “предмет руху” – автомобіль: *“З появою автомобіля дороги забиті машинами, що їдуть за місто чи в інше місто, чи бозна куди, якою б не була тяжкою чи безглуздою поїздка. Людям хочеться хоч якось притлумити свою жажливу непосидючість”* [4, с. 220]. Велике місто у контексті бажання рухатися для міських жителів у цьому сенсі не дає можливості зреалізувати цілеспрямований рух: *“Велике місто не дає жодної мети для лихоманливих переміщень. Люди повертаються після щоденної праці в кімнату, яка, незважаючи на всі зусилля якось її прикрасити, все одно залишається усього лише замаскованою камерою”* [4, с. 220]. Велике місто, урбанізм сприймається письменником як обмаль простору, кімната порівнюється з коморою, а життя стає нудним, безмістовним і вбогим. За межами “комори” – на *“жажливих” вулицях міста – немає ні відпочинку, ні спокою, ні завулку, чи якогось місця, де можна було б усамітнитись від постійного натовпу і спокійно зануритись у себе”* [4, с. 220]. Але саме тут *“перспектива блиску, досягнення, кохання, багатства, слави і радості – постійно витає в повітрі”* [4, с. 221].

Досить непривабливими зображуються і жителі Нью-Йорка: *“Люди проносяться тунелями, в яких брудне, важке повітря, висипають на поверхню неначе щурі, щоб напирати, штовхатися, халати, пітніти, сваритися, принижуватись і погрожувати чи хитрувати в несамовитому хаосі жалюгідних, марних, дрібних зусиль”* [4, с. 261]. Для Джорджа Уеббера одержимість і несамовитість життя у Нью-Йорку – це несамовитість неспокитою і туги, рух, що нікуди не веде. Незважаючи на негативне ставлення до людського натовпу, героя роману все ж таки захоплює окрема група городян. Жителі Нью-Йорка у творі поділяються на дві категорії, і критерієм поділу слугує “природна здатність до радості і задоволення”. Перший тип – це люди, які здатні відчувати задоволення і радість, вони передають їх усьому, до чого торкаються. Це насамперед фізична здатність, а потім уже духовна. Не важливо, багаті вони чи бідні, по суті, вони завжди багаті, тому що мають внутрішнє багатство і життєву силу, яка всьому надає достоїнства і привабливості. Цією

здатністю нерідко наділений безробітний чи жебрак, а також водії великих вантажних машин, муляри, молоді поліцейські, таксисти, професійні боксери, бейсболісти й автогонщики, будівельники, машиністи, кондуктори – всі будівничі і творці – *“всі ті, хто мають справу з “відчутними” речами, з тим, що має смак, запах, твердість, м’якість, колір, що вимагає керування чи обробки”* [4, с. 353]. Інший тип людей – ті, хто позбавлені вродженого чуття до радості, *“ті, хто перебирають папери, стукають по клавішам, – конторські службовці, стенографістки, викладачі коледжів, незліченні мільйони, які нудно живуть тепличним життям”* [4, с. 353]. Перші – *“наділені енергією радості і привабливості, притягують до себе інших, неначе стиглі сливи бджіл”* [4, с. 354], але їх – меншість. Більшості ж недостає енергії, щоб жити внутрішнім життям.

У романі яскраво прослідковується кривий зв’язок людини з місцем: *“Місце, де він (Джордж Уеббер) жив, було для нього не просто вулицею і старими будинками, – то була жива оболонка його життя”* [4, с. 105]. Для Естер Джек таким місцем є Нью-Йорк, яка була його часткою, а місто для неї було сценою і декорацією життя і роботи. Найтісніший містичний зв’язок герой роману відчуває із праатьківщиною – Німеччиною, а уособленням німецького “раю” стає для нього Мюнхен. Це місто – *“поважне, солідне, але не нудне”*. Хоч Мюнхен і не є казковою країною готики, *“чарівність його більшою мірою відчувається, ніж бачиться, в місті – найчистіший запах, а повітря сповнене сонячної енергії”* [4, с. 600].

Грунтуючись на аналізі тексту роману Томаса Вулфа “Павутиння і скеля”, приходимо до висновку, що місто постає переважно в опозиції до незаселеної, дикої місцевості (гір). Ключовим у романі є образ “сяючого міста”, який вважаємо унаочненням біблійного архетипу “небесного граду”, а християнський дуалізм “райське” – “пекельне” виявляється у межах одного міста. Урбаністичні об’єкти (залізниця, міст, хмарочоси) набувають у романі американського письменника позитивного забарвлення, часто “олюднюються”, “оживають”, а серед метафор, що характеризують мегаполіс, у романі представлені метафори плинину, занурення, руху, єднання.

Література

1. Баньян Дж. Путешествие пилигрима въ небесную страну: Аллегорический рассказ / [пер. с англ.]. – Б.изд., Б.г. – 374 с.
2. Ле Гофф Ж. Середньовічна уява / [пер. з франц.]. – Львів : Літопис, 2007. – 350 с.
3. Шабловская И. В. История зарубежной литературы XX века (первая половина) / И. В. Шабловская. – Минск : Изд. центр “Экономпресс”, 1998. – 382 с.
4. Wolfe Thomas. The Web and the Rock / Thomas Wolfe. – N.Y. : Signet, 1966. – 640 p.